

La marxa de Girona de Prudenci Bertrana

CARMINA PORTELL

A l'entrant est de la placeta de la Rodona, al voltant de la reixa de la finestra, hi ha un curiós «graffiti». És un «graffiti» que té els seus anys, si bé parlar de «graffitis» antics, a Girona, ens portaria molt lluny. Algú ha pensat les sorpreses que ens reportaria un resseguiment sistemàtic dels murs patinats, de les portes clavetejades, de les tanques dels jardins amagats de la ciutat vella? Inscripcions jueves, consignes d'assetjats, proclames d'algun «pronunciamento», frases enceses d'amors de tota mena, consignes polítiques, paraules malsonants... Alguna cosa de tot això va atreure, fa temps, la sensibilitat de l'Isidre Vicens: la seva sèrie de portes velles és prou coneguda perquè calgui insistir-hi.

El «graffiti» de la «Plaza del Recreo», de la Rodona, a Santa Eugènia, és modest i entranyable; «Gran baile» —anuncia— i a sota hom pot llegir, encara sobre la finestra: «Programa». I, ja a banda i banda dels porticons tancats, protegits per la reixa: Vals, Americana, Polca, Masurka, Xotis... És a dir, tot el programa d'una festa de barri, celebrada a la placeta a principi de segle. La inscripció és d'Aurora Bertrana, i esperem que duri molts anys, si les bones intencions del propietari de la casa o de l'Ajuntament no hi donen una emblanquinada que ens deixi sense el programa del sarau i sense un record dels Bertrana.

La casa de Bertrana a la Rodona

Enfront mateix, a l'entrant oest de la placeta, hi ha la casa que bastí

Josep Bertrana, pare de Prudenci Bertrana, i on aquest darrer passà bona part de la seva infantesa, adolescència i joventut. Aquesta casa —el menjador de la qual Prudenci Bertrana decorà amb uns frescos que representaven les vores del Ter, prop de la Devesa— que, amb el temps i els malastres econòmics, Josep Bertrana acabà venent al seu consogre, Eusebio Salazar (el qual s'hi instal·là amb la seva família) és avui una modesta botiga de queviures. Exhibeix les taronges, els plàtans, les cols, els manats de bledes a la mateixa sala burgesa on Eufèmia Salazar ballava polques, masurques i valsos amb els joves oficials de la guarnició local, amics del seu germà Albert. Aurora Bertrana, neboda d'Eufèmia, descriu així aquella estança:

«La sala era quadrada, amb dues grans finestres obertes a la carretera, amb el sòl de mosaic i les parets estucades d'un verd tendre. Hi penjaven retrats de família i alguns paisatges emmarcats d'amples motlures daurades. Moblaven l'habitació: un cadiratge isabelí entapissat de groc, dues consoles de fals estil Lluís XV, un vetllador del mateix fals estil i un piano vertical *Chassaigne Frères*.»

A les mateixes *Memòries fins al 1935*, Aurora recorda:

«Dotze o quinze anys després, l'Heribert Bertrana, l'únic fill mascle de Prudenci Bertrana, hi agonitzaria lentament, hi lliuraria, a la fi, la seva ànima.»

Aliens a tots aquests fantasmes d'un passat ben recent, els botiguers

despatxen les mestresses i apilonen les caixes de begudes contra la paret de la rebotiga —precisament contra els frescos del menjador dels Bertrana i els Salazar. De res no han servit més de vint anys de rehabilitació de Prudenci Bertrana amb el premi que duu el seu nom, ni gestions prop de les autoritats ciutadanes per tal d'aconseguir, si més no, un destí més digne per a aquell immoble: una llibreria, potser, tal com apuntava Alan Yates no fa gaire.

I és en la conjuntura actual, en una Girona que sembla sortir d'un son letàrgic de molts anys —i on, amb tota certesa, es respira el clima adient per emprendre alguna iniciativa més o menys romàntica, com dignificar la casa dels Bertrana, posem per cas —quan s'ha organitzat l'exposició *Prudenci Bertrana i la seva època*¹— portada a bon terme per Carme Ortiz i Glòria Bosch, amb la col·laboració de M. Rosa Fraxanet —i, en el seu marc, la sèrie de conferències sobre el mateix tema, que ha coordinat Rosa Gil. Després que Jordi Castellanos parlés de «Bertrana i la Girona modernista»; Pere Freixes, de «El pintor i el dibuixant»; Narcís-Jordi Aragó, de «Bertrana escriptor», i Pere Farrés de «Introducció al Josafat» —i abans que Joaquim Nadal clogués el cicle amb «Girona nova i Girona finals de segle» —em van demanar que desenvolupés el tema «Bertrana a Barcelona», sobre el qual he treballat en els darrers temps. Calia —em va semblar— partir del moment de la seva marxa de Girona, provar d'escatir-ne les causes i la data exacta, perquè una cosa i l'altra, sobretot la darrera, ha estat sovint motiu de controvèrsia. I sembla oportú ara, acollint-me a la benevolença d'aquesta *Revista de Girona*, ampliar aquest punt en el que calgui,

i donar-lo a conèixer, per si pot servir de gaudi o ser d'alguna utilitat als que s'interessen per les coses de Bertrana i d'aquell moment tan particular de la vida cultural de Girona.

Un prestigi reconegut

Quan Bertrana, empès per la necessitat de mantenir la seva família, acceptà la direcció de *Ciudadanía, Semanario Republicano Autonomista*, havia assolit ja un reconegut prestigi en els medis literaris del país. Dolors Fulcarà, en la seva tesi de llicenciatura *Girona i el Modernisme*, cita Miquel de Palou que, a *Girona i jo*, escriu²:

«A l'únic partit que els en mancava un era al de «Unión Republicana»; en tenien un de manllevat, però la gelosia els féu preveure la necessitat d'un de propi. Al cap de pocs dies d'aparèixer el nostre, va sortir també el d'ells. (...) Aleshores intervenia d'una manera boirosa, com en totes les seves coses, el metge filòsof director del Manicomi Provincial, biliós i magnètic, Dídac Ruiz, que estava en aquells moments al capdamunt de la seva batalladora popularitat, i va convèncer el bon Bertrana que, per mitjà d'una migrada remuneració, s'encarregués de dirigir-lo, pensant que en emportar-se'n un bon element, nosaltres defalliríem.»

Dídac Ruiz també havia convençut Bertrana, poc abans, per escriure en ensaïstic *La locura de Álvarez de Castro*, que es publicà a Girona el 1910, amb gran escàndol d'algunes forces locals. Prudenci Bertrana, com tothom

L'acudit de Junceda que va provocar l'assalt al «Cu-cut!» per un grup de militars.

sap, formava part del petit grup d'intel·lectuals que, els uns des de posicions més conservadores —com Rafael Masó i els germans Viver— i els altres des de més progressistes —com Rahola, Palol, Montsalvatge i ell mateix —intentaven somoure l'ambient cultural gironí de principi de segle, mitjançant la publicació de *Vida* (1902-1903), *L'Enderroch* (1902) i altres papers, i amb iniciatives d'ampli ressò ciutadà, com la celebració dels Jocs Florals. En el camp més estrictament literari, Bertrana s'havia donat a conèixer, sobretot, d'ençà de la publicació de *Josafat* (Palafrugell 1906), a la qual precedí un petit rebombori: presentada la novella al concurs de la Festa de la Bellesa de Palafrugell, el jurat la considerà massa agosarada i donà el premi a *L'home bo*, de Josep Pous i Pagès. Esperonat per aquest èxit, que trascendí de molt els medis locals i el féu conegut, sobretot, del públic de Barcelona —caixa de ressonància i llavors, com ara, de tot allò realment important que es fa arreu de Catalunya—. Prudenci Bertrana acabà *Nàufrags* (que havia començat abans que *Josafat*), i va guanyar amb aquesta novella el primer premi del concurs d'*El Poble Català*, l'any 1906. També, en aquest cas, es tractava d'un tema delicat, per a l'època: el cas d'un capellà sense massa vocació, obsedit per l'amor que sent vers una seva cosina.

Canviat de registre, Bertrana publicà un recull de narracions, *Crisàlides* (1907) —on, entre altres temes decididament modernistes, Bertrana explica les seves experiències de pintor de circumstàncies, més o menys fracassat —i, ja el 1911, *Proses bàrbares*, una de les seves obres cabdals, fruit del seu amor apassionat per la natura, encapçalades per la conferència «De les belleses de la natura i el meu goig», que, llegida a la seu de l'Associació Nacionalista Catalana, de Barcelona, el 7 de desembre de 1908, fou la causa d'una carta d'encoratjament de Maragall, on demanava «Més!, més!» a Bertrana, és a dir, més d'«aquella onada de natura natural que talment es toca i es flaira (...)»³. Realment, Bertrana complí amb escriure el consell de Joan Maragall, a qui VENERAVA.

Víctima de la Llei de Jurisdiccions

Ofesos els benpensats a causa de la publicació de *Josafat*, *Nàufrags*, i la milícia i els seus cercles pròxims per *La locura de Álvarez de Castro*, just quan s'acabava de celebrar el centenari de «los gloriosos sitios de Gerona», el pobre Prudenci Bertrana, escriptor de certa anomenada i periodista neòfit i inexpert, restava a mercè de les iras de la «gent d'ordre» de la ciutat, per poc que es descuidés. Ni això va caldre: n'hi va haver prou que reproduís a *Ciudadanía* un article ja publicat —sense cap conseqüència— a *Vida Socialista*, de Madrid, perquè resultés encartat com a presumpte autor d'un delictes de premsa per ofenses a l'exèrcit i/o a la pàtria espanyola, segons la Llei de jurisdiccions, de 23 de març de 1906.

Bertrana no va ser el primer, ni havia de ser l'últim periodista jutjat per la jurisdicció militar per un suposat delictes de premsa, a causa de l'esmentada llei. D'ençà que, a rel dels fets que culminaren amb l'assalt al *Cu-cut!*⁴, el 25 de novembre de 1905 —quan un grup de militars van destrossar la redacció d'aquest setmanari humorístic, filial de *La Veu de Catalunya* (que fou també assaltada), a causa de la publicació de l'acudit de Junceda que reproduïm —en comptes de ser severament castigats els oficials que van participar en la destrossa de les redaccions dels dos periòdics, el nou govern central, sorgit de la crisi subsegüent, va promou-

re la Llei de jurisdiccions, que «col·locava sota la jurisdicció militar qualsevol ofensa oral o escrita a la unitat de la pàtria, a l'honor de les forces armades i els seus símbols», qualsevol periodista podia ser encausat. Això suposava una greu restricció de les llibertats i un atac frontal al catalanisme. Mentre Lerroix aprovava l'agressió dels militars als esmentats periòdics, la resta de forces polítiques s'uniren davant l'agressió del poder central i formaren Solidaritat Catalana, que es presentà com a coalició electoral, pel febrer de 1906, precisament a Girona. A les eleccions a Corts de 1907, «dels 44 escons que Catalunya tenia al Congrés, en correspongueren 41 a Solidaritat»⁵. Fou un triomf esclatant de la unitat d'acció dels catalans a Madrid, que mai més no s'ha tornat a produir.

Fruit d'aquest clima solidari, cada vegada que un periodista era encausat per la mai prou blasmada Llei de jurisdiccions —per cert, abolida per la República i restablerta per Franco, fins ser abolida l'octubre de 1980, amb la reforma del Codi de Justícia militar —la notícia era publicada i glossada per la premsa en general i, sobretot, per la catalanista, fos quin fos el seu color polític.

L'empresonament i el seu ressò

Així, la presó de Bertrana fou comentada no sols a Girona —era, realment, una notícia ciutadana

rellevant— sinó també a Barcelona. *El Autonomista* de Girona, del 22 de gener del 1911, publicava:

«Esta mañana, nos ha sorprendido la nueva del encarcelamiento de nuestro querido compañero Sr. Bertrana, que reprodujo un artículo de «Vida Socialista» en «Ciudadanía» y fue procesado por la autoridad militar».

La Campana de Gràcia del 28 de gener de 1911 —per citar només una publicació barcelonina, amb les quals Bertrana es relacionà— se'n féu ressò i, després de protestar, deia:

«En el cas d'en Bertrana, además hi ha la circumstància de considerarse militarment delictuós a Catalunya Lo que passà sense obstacles a Madrid.»

El que succeí després és de domini públic. *El Autonomista* del 26 de gener, deia:

«El Consejero Supremo de Guerra y Marina, confirmando el Dictamen del Capitán General de Cataluña, ha absuelto a nuestro distinguido compañero don Prudencio Bertrana en la causa que se le seguía por la reproducción de un artículo en el periódico «Ciudadanía». Felicitamos cordialmente al Sr. Bertrana.»⁶

Què havia passat? Després de cinc dies a la presó, pel gener de 1911, es van moure les influències —òbviament, Prudenci Bertrana en tenia moltes, tant a Girona com a Barcelona (cal no oblidar, a més a més, que el seu propi sogre, Eusebio Salazar, era militar retirat (s'havia tornat cec) i el seu cunyat Albert, militar en actiu)— i restà en llibertat provisional. Deixem que ens ho expliqui, literàriament, el mateix Bertrana, des de les planes de la segona part de la seva trilogia autobiogràfica *Entre la terra i els núvols*:

«Ara Innocenci, torturat, endevinava el motiu que feia el captiveri insuportable i mortal a certa mena

Prudenci Bertrana.
Dibuix d'Enric Marquès.

d'animalons, i el perquè les guatlles s'estavellaven el cap i s'obrien el pit entossudides a fugir pel sostre i a esmunyir-se pels intersticis dels barrots de llurs gàbies.

El desempresonament vingué a posar terme als sofriments morals d'Aspriu. Se'n tornà a casa seva com n'havia vingut; sense cap ostentació, només que en lloc del soldat secretari del coronel l'acompanyava en Delavila, portador de l'ofici de deslliurança⁷. Les persones que treballaren per aconseguir-la havien regirat cel i terra.

Els republicans gironins es proposaven acompanyar al desempresonat en manifestació fins a casa d'ell, però s'imposà el criteri dels que havien intervingut més eficaçment en l'afer, que era de no moure fressa, de no ferir susceptibilitats ni exacerbar passions en vistes al pròxim consell de guerra.⁸

Diu el mateix Bertrana:

«El consell de guerra va efectuar-se a la sala de banderes de la Caserna de Sant Domènec, a les darreries del mes de gener, un matí fred i brúfol.(...) Aspriu hi comparegué puntualment a

l'hora anunciada, acompanyat de Fresneda i Delavila».⁹

Condemna i absolució

Bertrana fou condemnat. Segons *El Vagabund*,

«fent-li un gran favor i en gràcia a les recomanacions rebudes, determinaren aplicar-li la pena mínima: sis mesos de presó».

I, a l'hora de passar comptes amb qui l'ha emmenat en aquella dolorosa, injusta situació, conclou:

«Veí les dames gironines descendents de la històrica companyia de Santa Bàrbara, el General Governador i l'alta clerecia guardadora de la fe dels avantpassats heroics, felicitar el petimetre oficial del cos jurídic. Havia triomfat sobre un trist periodista d'estisora, una esposa i tres filles. Brau mal! Però no tindrien pas el goig de veure i tornar a la cella del contrabandista».¹⁰

Bertrana estava decidit, doncs, a remoure cel i terra per tal de no complir la condemna. Durant els dies que s'escolaren fins saber-se la sentència definitiva, va moure de nou les influèn-

Monument de Girona a Bertrana. Bust en bronze de Ricard Guinó.

cies per tal d'aconseguir que el capità general de Catalunya, Weyler, que havia de confirmar-la, en dissentís i no l'arribés a signar, amb la qual cosa l'afer passaria a Madrid, com a darrera instància.

Tothom —gairebé tothom, per ser exactes¹¹— que podia fer-hi alguna cosa, la féu. Una de les persones que hi esmerçà més bona voluntat i eficàcia fou Carme Karr, braç dret de Francesc Matheu, segons consta a les planes de *El Vagabund*:

«Donya Carola, quan el fracàs periodístic d'Innocenci, regirà cel i terra per tal de contribuir a deslliurar-lo de les grapes dels militars».¹²

Si hem de fer cas d'*Entre la terra i els núvols*, foren Carme Karr i el seu grup —els que voltaven Francesc Matheu i feien, per tant, «La Il·lustració Catalana»— els que van contribuir més per tal d'aconseguir l'absolució definitiva de Bertrana. Segons aquest, van aconseguir la intervenció en l'afer de

«(...) el senador Emili Casas (...) era l'únic home a la terra per al qual Weyler no tenia un no».¹³

Amb el dissentiment del capità general de Catalunya —que, evidentment, es mirava l'afer des d'una òptica més desapassionada que els militars de Girona— l'assumpte passà, finalment, a Madrid. Allà el Consejo Supremo de Guerra y Marina va fer el mateix, és clar, que el capità general, perquè l'assumpte encara resultava més remot i perdia tota la virulència, circumscrita a la més mesquina política local.

Bertrana, doncs, fou un de tants escriptors i periodistes encausats per la Llei de Jurisdiccions. Si tractant-se d'ell se'n parla tant, és pel tractament literari que en fa a *El Vagabund*, i per la indubtable influència que aquest procés tingué en la seva marxa de Girona. (Cal no oblidar, per altra banda que, si bé la novella reflecteix l'ambient de principi de segle, fou escrita i publicada durant la República, quan s'abolí la Llei de jurisdiccions, com ja he esmentat abans. Des

d'aquest punt de vista, *El Vagabund* reflectiria el moment en què fou escrita, d'eufòria democràtica i de triomf de les forces republicanes i catalanistes, i de rebuig del militarisme, després de l'etapa de la Dictadura). Tant és així que —en part a causa de la confusió creada per la mateixa trilogia (ell mai no va dir que fos la seva biografia, ni cal entendre-la com una successió de fets viscuts per ell, o constatables seguint l'ordre cronològic amb què són esmentats)— s'ha arribat a establir, i és comunament admès, que Prudenci Bertrana abandonà Girona el 1911, després de resoldre el procés de manera definitiva.

I això no és cert. Aquest desgraciat afer —que Bertrana visqué intensament, dolorosament, a causa de la injustícia i el greuge que li feien els seus conciutadans tinguts per més «respectables», i també per la seva extrema sensibilitat, com és totalment constatable per les planes d'*El Vagabund*— és la causa principal, ben segur, de la marxa de Bertrana, però no és la causa immediata. Si seguim la cronologia dels fets que

s'esdevingueren tot seguit de la fi del procés, anirem trobant una sèrie de circumstàncies que ens expliquen, em sembla que sense cap mena de dubte, la causa pròxima de l'abandó per part de Prudenci Bertrana, de la nostra ciutat.

La causa de l'abandó de Girona

Ciudadanía, el diari dirigit per ell, va desaparèixer el mateix juny de 1911 en què finia el tràngol sofert, en fusionar-se amb *Catalanitat*¹⁴, per tal de crear un nou periòdic, *Ciudadanía* «amb vista a la constitució a Girona de la Unió Federal Nacionalista Republicana», com diu Dolors Fulcarà. El periòdic resultant de la fusió era bilingüe, amb preponderància del català. La nova publicació va durar només del 2 de juliol al 27 d'agost d'aquell mateix any 1911, i en van sortir un total de vuit números. Va publicar, en el seu fulletó, la conferència de Bertrana «Psicologia de la gent de bé» la qual, encara que incompleta per la desaparició del setmanari, podem suposar contra què i qui atacava. Reblant el

El comiat de Bertrana

El Vagabund es clou amb Bertrana acomiadant-se de Girona a la Devesa, arrossegant amb els peus i fent voleiar les fulles rogenques, tardorals, caigudes dels plàtans altíssims, mentre la ciutat li fa llengotes.

Però si algú, refiat d'aquest final literari, es pensa que Bertrana va marxar de Girona amb la cua entre cames, aprofitant el crepuscle de l'alba o del capvespre per tal de fer una sortida discreta, va ben errat. Vegeu aquesta nota de premsa, publicada a *El Poble Català*, de Barcelona, del dia 3 d'octubre de 1912:

«Dissabte a la nit tingué lloc a Girona un banquet de despedida al notable prosista en Prudenci Bertrana, comiat que Girona donà a l'escriptor, moments abans d'abandonar aqueixa la seva ciutat per anar a Barcelona, a dirigir «L'Esquella».

«Tots els estaments socials estaven representats en l'acte; tota la Girona que estudià, que sent l'art y s'interessa pels artistes, rendí homenatge a l'autor de «Josafat», «Nàufrecs», «Proses bàrbares» y altres obres mestres de la literatura catalana.

Recordem entre'ls comensals, els senyors López, Verdager, Jubert, Estalella, Pareja, Encesa, Monsalvatge, Dalmau Carles, Audouard, García, Oliva, Dalmau PLa, Rahola, y molts altres, amics y companys, qual llista se perllongaria massa, si haguéssim de donarla íntegra.

Hi hagué fervents paraules expressant l'unànim desitg de que en Bertrana trobi en la capital un camp més ample al seu esperit, y de condol per la pèrdua del bon amic.

Aquest, verament emocionat, acceptà el banquet amb les següents paraules:

Amics:

Agraeixo amb tot el meu cor aquest àpat de comiat que'm dediqueu. Us confesso que estic més trist de lo que les circumstàncies permeten. No's deixen pas uns amics y uns bons companys com ho sou vosaltres sense que l'ànima se'n resenti; no s'abandona una ciutat com aqueixa, tant pacífica, tant plena d'austeritat romàntica, y tant en harmonia amb els meus gustos y les meves aficions sense recansa. A més me'n vaig a lluitar a l'hora que'm convindria el repòs, a l'hora que manquen energies a l'organisme y entusiasmes a l'esperit,

me'n vaig en l'època que l'or dels fullatges i la llum del cel plena de dolcesa converteix els nostres passeigs en meravella y tot plegat m'obliga, a pesar meu, a que, en aqueix instant, us proporcioni uns postres sentimentals. Perdoneume. M'esperen pera fer broma y no es cosa que comensi el jornal massa dematí. Són vint anys d'alegries y de contrarietats que abandono en aqueixos carrers ombrius y en aqueixos encontorns admirables. És potser la meva petita obra que resta dipositada aquí custodiada per vostre lleal record; és tal volta la meva sinceritat, la meva senzillesa y e meu caràcter barbre y independent de qui'm despedeixo, al despedirme de vosaltres.

Qui sap si en l'urbs que tant envegeu vosaltres, jo ja no seré jo. Qui sab si quan ens tornarem a veure ja no'm coneixereu. Qui sab si ja no sabré somriure, si m'hauré gastat l'humor a còpia de fer humorisme, si usaré modals barcelonins, si us diré lloanses insinceres y m'tornaré erudit. En tot cas, amics, hi ha una cosa que pot ferme ressucitar. Parleume de vostres montanyes, de perdis y caminades y veureu com us respondré a to. Creieume que en poques ocasions com aquesta he sentit tant clarament l'afecte que us porto, fins tots els gironins me semblen uns sants, sants en el bon sentit de la paraula. Cal que ho divulgueu, això. Me n'aniré sense tenir llàstima a ningú, sense recordar un agravi, sense ganes de fer una ironia a costa d'un imbècil, sense endurmen amargor, empenedit d'haver fet mal per broma y recordant, això sí, totes les accions generoses, totes les paraules efusives, tots els favors y tots els consols rebuts no solament de vosaltres sinó dels que no assisteixen en aqueix acte y pels que apenes notaran la meva ausència.

Crec que no és prudent allargar més aqueix comiat. No me'n vaig pas a Amèrica; amb pocs diners y unes hores de sotragueix en un vagó de tercera puc donarme'l goig de venirvos a abraçar. Cada setmana sabreu de mi quelcom. El meu únic neguit és de que pogueu veure la forsa del jornal, allí ont tindreu que trobar-hi la forsa de l'enginy. Us abraço a tots y consti ben alt que a l'hora d'anar-men de Girona, és quan sento irresistibles ganes de cridar: visca Girona!»

clau de *La locura de Álvarez de Castro*, de Prudenci Bertrana i Didac Ruiz, «un article de Carles Rahola, en castellà, demana a la Junta de senyores constituïda per erigir un monument a les heroïnes de Santa Bàrbara durant els setges del 1808 i 1809 que destinin l'import a fer realitat alguna idea pràctica en sentit cultural, sanitari o benèfic en pro de les dones treballadores i pobres de la ciutat». ¹⁵

Les relacions intel·lectuals-societat es mantenien, doncs, en el punt de conflictivitat de sempre. Així les coses,

Bertrana rebé la proposta de col·laboració a *L'Esquella de la Torratxa*, per part d'Antoni López el seu propietari. Ens ho comenta, una vegada més el mateix Bertrana, a *El Vagabund*:

«A Pau Garcia, quan Innocenci fou empresonat i els diaris d'esquerra aprofitaven l'ocasió per atacar el Govern i blasmar l'existència d'una llei excepcional, vergonyosa, iniqua, declarada tabú per tots els polítics monàrquics, se li va ocórrer de publicar

el retrat, en *El fanalet*, de la «nova víctima del militarisme despòtic». Ensenms, sollicità la col·laboració de l'Aspriu. Li oferia vint-i-cinc pessetes al mes, a canvi d'una crònica per setmana. L'Aspriu acceptà. Encara mai ningú no li havia ofert tant. El pagaven amb bones paraules; amb lletres on li donaven les gràcies a la bestreta, dient-li cap de brot, deixant-lo figurar entre altres «col·laboradors eminents» i agraint-li el seu «desinteressat» esforç en benefici

de la renaixença catalana. La inesperada proposta de Pau Garcia va arribar en un moment oportunitatíssim». ¹⁶

El 26 de gener de 1912, *l'Esquella de la Torratxa* anunciava:

«Una nova que satisfarà, segurament, a nostres llegidors: En Prudenci Bertrana, el valent escriptor gironí, un dels pocs prosistes catalans intencionats y sucosos, des del pròxim número, col·laborarà assiduament en «*L'Esquella de la Torratxa*».

El 2 de febrer de 1912, apareixia la primera *Crònica* de P. Bertrana: «De com quatre joves devingueren conservadors y de com fundaren un periòdic».

Bertrana, de Girona estant, enviava regularment les seves *Cròniques* a *L'Esquella*. Estava satisfet de ser cridat a col·laborar a la premsa barcelonina, encara que fos a la de vessant més satíric:

«Era sorprès de veure's sol·licitat per un popular editor barceloní, sorprès de tenir admiradors fora de Girona, en el cap i casal de Catalunya, sorprès de l'interès que desvetllava entre gent incognuda i sorprès d'haver de decidir un afer d'aquella mena, un afer que significava l'entrada definitiva en el mercat intel·lectual.» ¹⁷

Però les coses s'havien de tòrcer, gairebé de seguida. Vegem-ho en l'escrit publicat a *L'Esquella de la Torratxa*, i la resposta de la redacció, el 5 d'abril de 1912, que es reproduïx íntegrament, per facsímil, en aquestes pàgines.

Donar un tomb a la vida

Sembla força clar que Prudenci Bertrana s'ha ficat en un atzucac: els seus conciutadans no toleren que Bertrana els utilitzi com a font d'inspiració de la seva literatura satírica —aquest és un problema amb el qual Bertrana es trobarà també més endavant, sobretot a rel de la publicació de *Jo! Memòries d'un metge filòsof* (1925), novel·la totalment pamfletària, que consolidà, tanmateix de manera ben merescuda, la carrera literària de l'escriptor —i, lluny d'apaivagar-se el bum-bum causat pel seu procés, el rebuig vers la seva persona va en augment. La resposta de *L'Esquella*, publi-

Bertrana, endinsat en les turbulències de la vida barcelonina.

cació que vivia precisament de la sàtira és ben eloqüent. (Comentar aquesta nota editorial —tenint en compte que les publicacions d'Antoni López eren un reducte modernista que sovint se les havia contra els nouscentistes— no crec que sigui del cas. Resta apuntat, si més no, cap a on s'adrecen els trets).

A risc de ser massa insistent, citaré alguns fragments de *El Vagabund* on diria que el que apunto resta plenament confirmat, i també les ganes de Bertrana de donar un tomb a la seva vida:

«M'espera la malenconia de les parets heroiques i patinades, els deixebles velleïtosos, els retrats de cares inexpressives i d'ulls de peix, la nyonya dessota les voltes de la Rambla, l'espectacle dels militars ensenyorits de les terrasses de cafè i de canonges assolellant-se pels caminets arcerats de Sant Daniel i les Pedreres. De tot això, n'estic saturat». ¹⁸

Més endavant, posa en boca de Pau Garcia (l'editor Antoni López Ventura) les següents apreciacions:

«—Mil vegades hem parlat de la vostra situació, amb els amics de Barcelona. Allí se us estima; teniu admiradors. —Innocenci respirarà amb força, com si aquestes afirmacions fossin una aroma retornadora i ell estés a punt de desmaiar-se—. Cal que feu un cop de cap». ¹⁹

Bertrana s'adona que ha de fer el cop de cap, perquè coneix l'opinió que els gironins tenen d'ell:

«Des de la Capitania General de Barcelona demanaren informes del processat, i des de Girona havien respost definint-lo com un subjecte inútil, pertorbador, un vagabund sense ofici ni benefici, que no feia altra cosa que passejar les seves pretensions d'intel·lectual separatista. Venien a suposar que àdhuc li farien un bé desant-lo una temporada, amb la qual cosa tal vegada posaria seny i es basquejaria per a guanyar-se el pa». ²⁰

I aquesta és l'opinió dels altres:

«Cap gironí no deixaria d'adonar-

— Benemèrites dames del «Ropero», y an aquet pobre angelet, que no'l vestiu?
— Qui?... aquesta mossota?... Es cosina valenciana d'un heretge que va anar a cremar convents!

Els corbs

Abans, els corbs, per tot menjar, menjaven carn morta. Ara mengen carn viva. Y de tal manera s'hi han aficionat que, en busca d'ella, roden famolencs les presons tenebroses y, al través de les reixes, se llensen sobre la víctima y, sense compassió, li arrenquen trossos del seu cos miserable.

Volen carn, volen carn viva, sigui de qui sigui, y, resolts a obtenir-la, no reparen ni en la brutalitat dels procediments ni en la vilesa dels medis.

Si la víctima dorm, exigeixen que's desperti; si sèu, volen que s'alsi; si està malalta, neguen obstinadament la seva malaltia y demanen que un metge certifiqui que aquella dolència es una farsa y que la fingida malalta està en disposició de deixarse trossejar pels seus becs verinosos.

De dia, de nit, una y un'altra hora s'aquadrillen, babejant fel, a la porta del calabosso y, obrint sinistrament els ulls, esperen que arribi el moment de poder satisfere els seus instints d'aucellot sense entranyes.

¿Se descobreix que lo que s'atribuïa a la víctima es mentida? Els corbs s'enfaden y, llensant furiosos crits, declaren que res de lo que pugui afavorir-la es digne de credit.

¿Inventen, ells, una novela qualsevol y la gent de bon sentit en dubta? Tornen a enfadarse altre cop y sostenen que tot lo que contra la víctima's digui s'ha de creure per forsa.

Y resguardantse darrera del covard *se dice, parece, se asegura*, vigilen, salivajant, el pilot de carn viva, innocent o culpable—¿què'ls fa an ells?—que ha tingut la mala sort d'excitar els seus apetits selvatges.

¡Ah!... Abans, els corbs, tenien tot el cos cobert de plomes. Ara sols en tenen una; però, una no més, sucada en la tinta de l'insidia y la mala fè; els basta aquesta ploma pera envenenar la consciencia de les multituds y escampar aquí y allà tota l'indignitat de la seva ànima perversa.

MIRE

UNA CARTA EN LLOC D'UN ARTICLE

Amic López: crec que aquesta setmana us serà igual una carta que un article. Me convé fervos saber lo que'm passa, y'm convé esbombarho y'm convé no perdre el temps (calderilla en nostra reconsegurada terra).

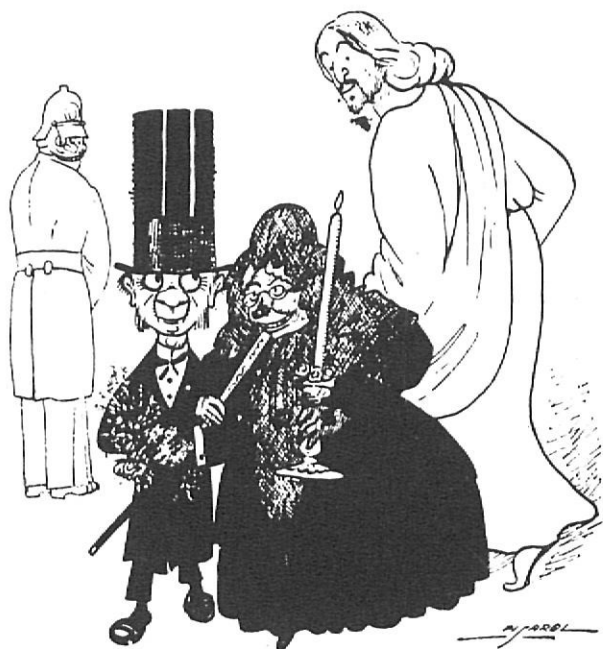
Doncs, sí; sabreu que la tasca de cronista va fentse impossible aquí a Girona. Ja haureu llegit els meus articles, ja haureu vist que tots tenien un caracter universal; que eren comeditos, manyacs, suaus; que ab prou feines arribaven a excitar la rialla, que si desacreditaven alguna cosa era la meva reputació de cronista. Doncs bé; ma'grat això, han des-

pertat contra meu les ires de molts concitadans. Es senzillament horrible lo que'm passa: cada infelís que deambula per aquets carrers de Deu, perfectament ignorat de l'Europa culta, té la pretensió de veure's aludit en les planes de L'ESQUELLA, se creu esser objecte de la meva broma y plañeja venjances, agresions, escomeses nocturnes... què sí jo... Si parlo d'un tenor, hi ha trenta pares que tenen fills tenors y tots trenta s'enfaden; si parlo d'artistes arcaics, ab manifestes tendencies a secrets erotismes, com que de pintors arcaics n'hi han molts y ab inclinacions manifestament eròtiques n'hi han més, s'aixeca un exèrcit contra meu. Els unics que prenen les coses tal com se tenen de pendre són els joves conservadors. S'enfaden els justos; ni un més ni un menos. Això dona gust. Y com que'ls tenim comptats y descomptats, dormin tranquils. Però's presenta una altra qüestió. No puc usar ni un sustantiu que indiqui ofici, benefici, carre-

L'escrit de Bertrana publicat a «L'Esquella de la Torratxa», amb la resposta de la redacció. Reproducció en facsimil en aquesta pàgina i a les dues següents.

5 abril de 1912

2.30 L'ESQUELLA DE LA TORRATXA

—Benaventurats els pobres d'esperit, perquè d'ells serà el regne del Cel.

ra o professió, sense agraviar a tots els del gremi. Vos no sabeu pas en quin país vivim, amic López. Rieuvos de la Llei de jurisdiccions. L'esperit de cos, l'honor de la classe, existeix potent y agressiu fins entre'ls dependents notariais. An a mi'm consta, per confidències dignes del major credit, que he estat a punt de morir a mans d'un irascible escrivent d'un notari local. Y sols per una senzilla alusió a la col·lectivitat.

Afegiu encara que tots els dies me veig amoinat per un nuvol de malevolts insinadors. Pretenen que fassi articles contra tothom. Me donen detalls, m'expliquen histories, me contenen ridiculeses, secrets de familia, intimitats, vicis lletjos, inclinacions, gustos, extravagancies. Cal que sàpiga resistir y contenir-me, jo que'n sé tan poc. Alguna vegada la tentació d'aprofitar el material que'm donen es tan forta, que el reprimir-me'm costa una malaltia. Però jo sé que'ls mateixos insinadors serien després els consellers dels agraviats, que atiarrien l'ofès en contra meu, a totes hores, en totes ocasions, en tots els llocs; ab sàtires, ab exageracions, ab males arts. Presenciar una baralla entre un cronista pacífic y un ciutadà ridicul, fora un espectacle curiós, impensat y solemne. Ja s'ha intentat això, fins ara sense exit, gracies a Deu.

Mes, el conflicte es formidable. Sense escriure coses de la lluna, jo no'm veig pas ab cor d'eixir de compromisos. ¿Què diré ni què faré sense apuntalarho en una realitat qualsevol? Y si ho apuntalo en una realitat qualsevol ¿no hi haurà un ser real que's cregui aludit y'm trenqui l'espina? A Girona molts homes y moltes dónes tenen la dolça esperança de passar desapercibuts en la vida. Es tan gran la seva humilitat, que un raig de llum que'ls toqui, encara que la llum no sigui creada expressament pera ells, els posa frenetics, creientse que tot el món ha d'ovirarlos. No toleren el platxer. Ignoren la solemne veritat de que cada home, a més de servir pera moltes altres coses, ha de servir de divertiment al seu veí.

En una paraula: no permeten que'm guanyi la vida.

Relleveume de la tasca que m'heu encomanat. Fins que's demostrí que Sant Narcís o l'Alvarez de Castro havien rigut alguna vegada, jo no'm veig ab cor de col·laborar en un set-

manari de broma. Faré estudis historics, pedagogics, científics, y emmanllevaré diners.

No puc aguantar per més temps el que en les meves poques hores d'optimisme, quan l'ànima confiada, somriu, se m'acosti un amic xiuxejantme a l'orella: «¿Sabs fulano?; està horriblement agraviat de tu; diu que allà ont te trobi ab una mà t'agafarà per la solapa y ab l'altra't pegarà un cop de puny al mitg del nas».

Les amenasses dels meus acreedors mai han arribat a tant.

Y això m'amarga la vida.

Salud, amic López.

Vostre

P. BERTRANA

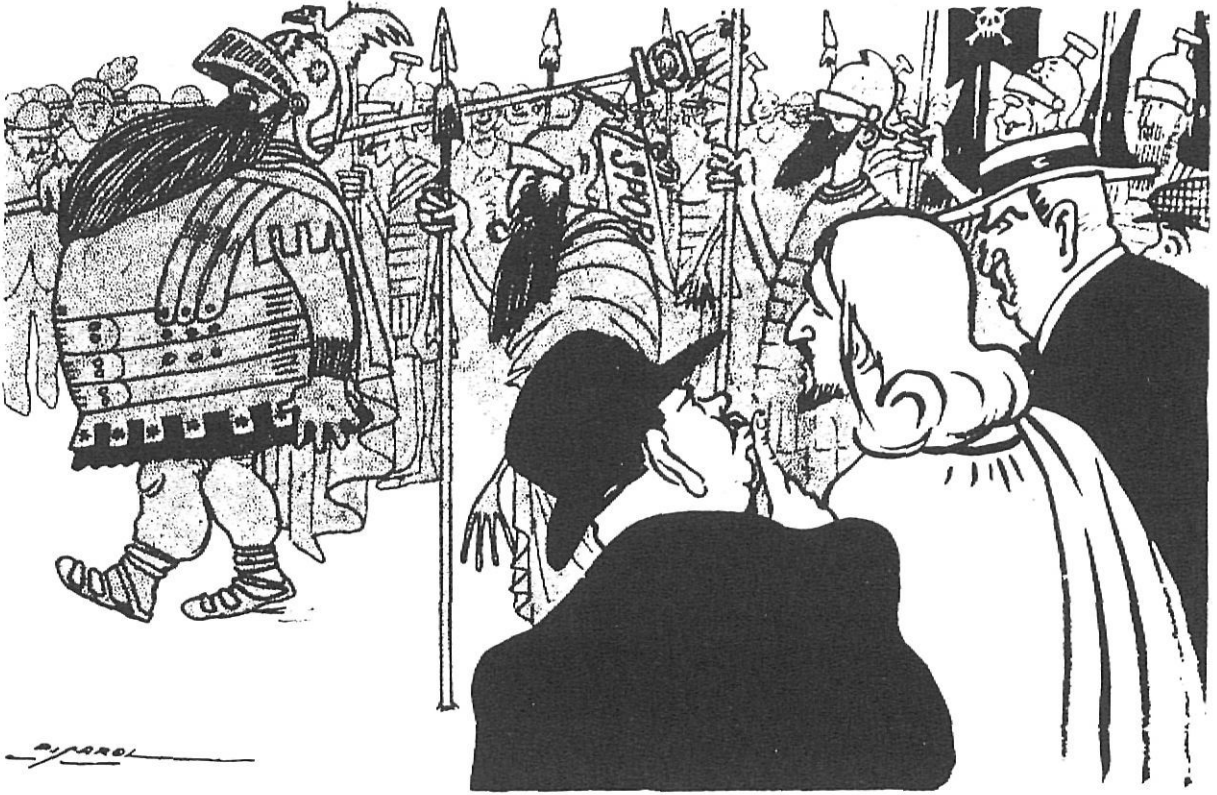
¿No, amic Bertrana, no pot ser! ¿Us estíem massa, tots ple-gats, pera acceptar aquet renunciament que'ns anuncieu en la vostra carta! ¿No tingueu por, amic Bertrana! ¿No us el pegarà: mai aquet cop de puny al nas, que sembla que veieu venir! ¿No'ls peguen de cops de puny els cans peteners que tenen dues cames! ¿Criden, rondinen; però reculant! Y com més borden al que entra, més camí fan a reculons, fins anar a parar al seu lloc, que es a l'estora de la cuina.

¿Vos fer estudis pedagogics y manifestacions científiques, amic Bertrana? ¿Això no ho fareu mai! ¿Encara no'n patim prou de sabis, en aquesta passa de culturisme que se'ns vé al damunt com la llagosta? ¿Encara no n'hi ha prou de gent seria en el nostre aimat terror? ¿Encara no s'ha esbombat prou la vanitat y pedanteria per totes les quatre provincies? ¿No ho feu pas, per Deu, amic Bertrana!... ¿Si sentiu desitjos pedagogics, amagueu-los tant com pogueu! ¿Tingueu el rubor del sapiguere; penseu que hem arribat a un punt que lo que falten són deixebles, que mestres rai, com que no cobren, tothom en pot ser avui dia!

¿Lo que teniu de fer es... perseverar! ¿Llenya als pedants, als tontos, als presumits, tant de Girona com de Barcelona, que es

—¿Ont aneu, bon home?
—Al Ofici de Tenebres.
—¿No vos seria millor anar a pendre un xic de sol?...

—Valga'm Déu!... Però, això es una ridicleusa!...
—No fassi comentaris, si no vol caure de plè en la Llei de Jurisdiccions.

us penseu que no més n'hi han en la vostra ciutat immortal, aneu molt equivocats! ¡També per aquí'n tenim un floret, que'ns fa quedar bé, que'ns dona lluïment y que'l podem inscriure en el programa de l'atracció de forasteros!

¡Penseu, Bertrana, que d'humoristes com vos, que vegin les coses... naturals y les sàpiguen contar bé, en tenim tan pocs, però tan pocs, que per això n'hi ha tants... dels altres!

¡A escriure, doncs, amic Bertrana! ¡Aquí casa sou a casa vostra, y no admetem dimissions de la gent que estimem y que val!

L'ESQUELLA DE LA TORRATXA

De la "santa quietut" dels dies sants

Complint un recent acord del Municipi, d'aquet Municipi nostre, tan heretge y tan «demagogo», segons els defensors de la Defensa, enguany s'ha permès també el tranzít rodut durant els dies de dijous y divendres sants.

En altra terra s'aprofitaria l'autorissació pera fer gala de l'esperit modern, de la consciència popular, lliure de preocupacions y prejudicis, y els heretges farien veritables rues de sacrilegi, sorolloses manifestacions d'artilleria rodada pels carrers, passeigs y plasses de la capital en el terme d'aquelles vintiquatre hores pesades y carrinçones, en que, com diu el poeta, «la ciutat no sembla ciutat». En la nostra, no;

en la nostra terra els liberals veïns s'enteren del liberalíssim acord de l'Arcaldia, se n'alegren, el celebren, però continuen aferrats a la tradició y segueixen anant a peu pera no interrompre ab el rodatge la santa quietut dels dies sants y, de passada, pera estalviar-se els diners del cotxe. Y's dona el cas de que fins les companyies de tramvies—veicul del pobre—se veuen encara obligades a disminuir el servei; tot perquè al permís del Municipi lliberal els liberals ciutadans no hi donen altre acatament que'l d'un «enterado» burocratic.

Si ab el «cúmplase» d'un acord municipal se pogués capgirar el cervell de la gent, potser sí que avensariem quelcom en el camí del Progrés y de la Deslliuransa, tan esbombats pels homes que s'alaben de tenir el nas de cara a Europa. Però, mentres això no's pugui realisar, els marits y molles seguiran monuments, disfressats ab la roba de casar, y les armes aniran a la funerala.

¿Què se'ls en dona als ciutadans heretges que l'Arcalde autorisi el tranzít de cotxes, tramvies y automobils, si ells volen seguir anant a peu a lluir el classic barret de copa y la «no menos» clàssica mantellina, y apa, somhi, cada any, ab l'oloreta de farigola, els incivils cops de masses a les portes, el zum-zum empipador dels xarracs y aquell constant gemec de «La Passió»—els Segadors catolics—que'ns predisposa a la nyonya?

Y, ben mirat, la santa quietut dels dies sants no es més que la «marca de fàbrica», el «marchamo» del país que s'adiu tant ab la santa idiosincracia nostra, diguemne la santa peresa del nostre tarannà.

El clero encara té lligats de peus y de mans als nostres heretges; encara els té dominats com cent anys enrera. —Tu estiga't quiet, que ja'm bellugaré jo; vosaltres calleu, que ara es l'hora de predicar nosaltres.—Fan com les formigues, que

L'«Estudi en gris» de Bertrana evoca la partida de l'escriptor tal com ell la descriu a les últimes pàgines d'«El Vagabund».

se que un editor de Barcelona — una potència de primer ordre en el negoci— havia vingut a cercarlo, a collir-lo, per dir-ho més gràficament, com una joia deixada al mig del carrer, per on circula gent distreta, entossudida en caminar de reculons, tot esguardant el passat. Girona s'acontentava d'estar orgullosa dels seus fills d'ahir, convertits en pols heroica, i es desentenia o no creia en els d'avui, que podien honorar-la sense que els calgués passar fam patriòtica, ni matar francesos, ni morir de mala mort». ²¹

A Barcelona, el 1912

Sembla que no cal afegir res més per adonar-se que, en un moment donat, quan a Girona semblava que se li barraven les portes —caldría insistir molt, també, en els problemes econòmics —Barcelona se li aparegué com la terra promesa on trobaria tot el que la seva Girona li regatejava: a Barcelona esdevindria un escriptor famós, ben considerat i pagat... Des

d'allà se'n podria ben riure del fanatisme i l'obscurantisme que li havien fet la traveta...

L'Esquella del 4 d'octubre de 1912 diu:

«Una nova que creiem serà motiu de joia per a nostres llegidors: En Prudenci Bertrana, el subtil humorista y fort narrador que ja coneixen els llegidors de «L'Esquella», deixa les calmes de la ciutat de Girona, per a endin-zarse en les turbulències de la vida barcelonina. En Bertrana forma, desde avui, part de nostra redacció; serà un company més que'ns ajudarà en la tasca de confeccionar el periòdic, y les seves iniciatives i el seu talent les veurà tothom, ben aviat, reflexades en aquestes planes. Malhauradament, nostre amic no's troba encara entre nosaltres; una lleugera malaltia —no sabem si la recansa de deixar per a sempre la ciutat que ha vist nàixer els seus fills— el reté a Girona. Fem vots pera'l seu prompte restabliment, tot esperantlo per a donar-

li una abraçada de benvinguda y encoratjament».

L'11 d'octubre, surt finalment a L'Esquella la primera Crònica que escriu des de Barcelona: *Primera impressió*.

De com Prudenci Bertrana es desenganyà tot seguit de trobar a Barcelona la felicitat que cercava, i de com fou atacat d'un enyorament inguarible de Girona que li restà fins a la mort, és tota una altra història, que cal deixar, en tot cas, per a un altre dia.

NOTES

1. Fundació Caixa de Barcelona. Sala Girona, del 12 d'Abril al 18 de juny de 1989. Amb la col·laboració del Departament de Cultura de la Generalitat, la Diputació i l'Ajuntament de Girona.
2. DOLORS FULCARÀ: *Girona i el Modernisme*, pàg. 89.
3. JOAN MARAGALL: *Epistolari IV. Obres Completes* vol. XXIV, pàg. 193.
4. «Cu-Cut!» «Setmanari de gresca amb ninots» (1902) Nom posat per Francesc Cambó. Director literari: Manuel Folch i Torres. Director artístic: Gaietà Cornet. *Junceda feia referència al banquet de la victòria, celebrat per la Lliga, a causa de la victòria moral obtinguda pels catalanistes a les eleccions municipals.* (Òbviament, l'acudit s'ha d'entendre en el sentit que una victòria només la poden celebrar els «paisanos», perquè els militars —en aquella època de pèrdua de Cuba, Puerto Rico i Filipines, i altres desastres colonials— no podien celebrar-ne cap).
5. ALBERT BALCELLS i altres: *Història dels Països Catalans. De 1714 a 1975*, pàg. 447-450.
6. Les cites de *El Autonomista* (periòdic republicà federal, fundat el 1898 —el qual fou primer setmanari i després bisetmanari (1904), per convertir-se finalment en diari el 1916 —el propietari i director del qual era Darius Rahola) són tretes de DOLORS FULCARÀ: op. cit., pàg. 100.
7. És a dir, Carles Rahola.
8. PRUDENCI BERTRANA: *El Vagabund. 1a ed. 1933*, pàg. 207-208. *Obres Completes*, pàg. 442-443.
9. *El Vagabund*, pàg. 211. *Obres Completes*, pàg. 444. Fresneda i Delavila són, respectivament, Xavier Montsalvatge i Carles Rahola.
10. Idem, pàg. 223. Idem, pàg. 449. Bertrana esmenta solament les tres filles, perquè a la trilogia no hi surt, com a propi, el seu fill Heribert Bertrana.
11. Vegi's *El Vagabund*, pàg. 241-244. *Obres Completes*, pàg. 456-457. Bertrana al·ludeix, evidentment, al polític i polifacètic escriptor Pere Coromines.
12. Idem, pàg. 246. Idem, pàg. 458.
13. Idem, pàg. 248. Idem, pàg. 459. Sembla que es tracta d'Emili Junoy i Gelabert, que formava part de la tertúlia de Santiago Rusiñol a la redacció de *L'Esquella de la Torratxa* i *La Campana de Gràcia*, i de qui Bertrana fa un retrat literari a *L'Impenitent*, pàg. 21. *Obres completes*, pàg. 480. Era conegut amb el sobrenom de *El Negret de la Rambla*, i sovint caricaturitzat a les planes d'ambdós setmanaris satírics, sota l'aspecte d'un «negrito rodanxó». (Bertrana op. cit.)
14. Setmanari polític, subtítol *Setmanari Nacionalista Republicà*, dirigit per Miquel de Palol, i amb Laureà Dalmau, Carles Rahola, Josep Tharrats i Prudenci Bertrana com a redactors. Vegeu: DOLORS FULCARÀ: op. cit. 85-E
15. DOLORS FULCARÀ: op. cit., pàg. 90-92.
16. *El Vagabund*, pàg. 252-253. *Obres Completes*, pàg. 460.
17. Idem, pàg. 255. Idem, pàg. 461.
18. *El Vagabund*, pàg. 239. *Obres Completes*, pàg. 455.
19. Idem, pàg. 254-255. Idem, pàg. 461.
20. Idem, pàg. 208. Idem, pàg. 443.
21. Idem, pàg. 262. Idem, pàg. 464.

125 números

L'AVENÇ

NÚM. 126. MAIG 1989

La instauració del règim franquista a Catalunya, B. de Riquer, C. Molinero, P. Ysàs, J. Clara, C. Mir i X. Marcet.

Covardia, heroisme i els orígens llegendaris de Catalunya, Paul Freedman.

Conversa amb Stuart Woolf, Josep Fontana. Nicaragua, 10 anys després.

NÚM. 127-128, JUNY-JULIOL-AGOST 1989

Europa, terra de fronteres, J. Le Goff, P. Senac, D. Kosáry, S. Woolf, X. Gil, C. Hill, J.L. Martín i M. Azcárate.

Adéu al moviment obrer?, Eric J. Hobsbawm.

La Revolució Francesa, avui. Conversa amb M. Vovelle i F. Furet.

Andorra dins de la història.

L'AVENÇ, REVISTA D'HISTÒRIA, Consell de Cent, 278, 1r.2a. 08007 - Barcelona. Tel. 317 08 24 - Fax 317 08 93